

Sociale verschillen in genderidentiteit en seksistische houdingen bij jongeren in Vlaanderen

Op 2- à 3-jarige leeftijd worden jongens en meisjes zich bewust van hun eigen geslachtscategorie. Het vormt de eerste stap in de levenslange ontwikkeling van een genderidentiteit. De *geslachts*categorie verandert al snel in een *gender*categorie door de verwachtingen en voorschriften (gendernormen) die eraan gekoppeld zijn. Daarbij worden vrouwen of meisjes meer zorgende, empathische en emotionele kenmerken toegedicht. Van mannen of jongens wordt verwacht dat ze assertief, ambitieus en rationeel zijn. Dergelijke gendernormen en -stereotypen leiden jongens en meisjes naar de ontwikkeling van smaken, overtuigingen, houdingen, gedragingen en keuzes die 'passen' bij hun gendercategorie.

Dit JOP-onderzoek bracht in kaart hoe Vlaamse jongeren zich precies verhouden ten aanzien van genderstereotypen en -normen en welke sociale verschillen zich daarbij aftekenen. De genderidentiteit ontwikkelt zich vooral tijdens de adolescentie. Tijdens deze periode neemt de drang tot (gender)conformiteit toe en spiegelen jongeren zich in sterke mate aan leeftijdsgenoten van hetzelfde geslacht. Omdat gedurende de hele adolescentieperiode jongens en meisjes sleutelen aan hun genderidentiteit, maken we gebruik van twee verschillende datasets verzameld door het Jeugdonderzoeksplatform (JOP) in 2018. De JOP-kindmonitor werd afgenomen bij 10- tot 13-jarigen (N= 1032), de JOP-postmonitor bij 14- tot 25-jarigen (N= 1230). De sociale verschillen worden uitgezet naar (1) geslacht, (2) leeftijd, (3a) voor de 10- tot 13-jarigen het hoogst behaalde opleidingsniveau van de ouders en (3b) (gevolgde) onderwijsvorm van de 14- tot 25-jarigen zelf.

De multidimensionele benadering van een genderidentiteit

Geïnspireerd door het werk van Egan en Perry (2001) werden verschillende aspecten van een genderidentiteit bij jongeren gemeten. Aan de 10- tot 13-jarigen werd gevraagd hoeveel druk tot genderconformiteit ze zichzelf opleggen (bv. *'ik vind het belangrijk me te gedragen als andere mannen/jongens of vrouwen/meisjes'*), de ervaren druk tot genderconformiteit vanuit hun omgeving (bv. *'mijn vrienden/vriendinnen of de mannen/vrouwen die ik ken zouden het vreemd vinden als ik iets zou willen leren dat meestal alleen meisjes of vrouwen/jongens of mannen doen'*) en de mate waarin ze ontevreden zijn om te behoren tot hun gendercategorie door de daaraan verbonden verwachtingen (bv. *'ik zou meer dingen willen doen die meestal alleen door meisjes/jongens gedaan worden'*). Dat laatste werd bij de 14- tot 25-jarigen niet bevroegd. Aanvullend werd bij de 14- tot 25-jarigen ook gepeild naar de mate waarin ze zichzelf beschouwen als een typisch lid van de eigen groep (bv. *'Ik denk dat ik een voorbeeld ben van een typische man/vrouw of jongen/meisje'*). De antwoordcategorieën voor de verschillende stellingen gingen van (1) 'helemaal niet akkoord' tot (5) 'helemaal akkoord'. Voor elk van de concepten werd op basis van deze stellingen een schaal van 0 tot 100 geconstrueerd.

De ambivalentie van seksisme

Bij beide leeftijdsgroepen peilden we ook naar seksistische houdingen ten aanzien van vrouwen/meisjes en mannen/jongens. In navolging van de 'Ambivalent Sexism Theory' van Glick en Fiske (1996) werd een openlijke en een meer subtiele variant van seksisme gemeten. Subtiele seksisme wordt gekenmerkt door paternalisme en heeft een zachtmoedige ondertoon. Het gaat om een verheerlijking van vrouwen, gekoppeld aan een duidelijke traditionele rolverdeling (bv. *'elke man heeft een vrouw nodig die hij aanbidt'*) die een bestaand machtsonevenwicht tussen mannen en vrouwen bestendigt. Subtiele seksisme ten aanzien van vrouwen is een houding waarbij de competentie en zelfredzaamheid van vrouwen onderschat wordt. Mannen die deze vorm van seksisme ten aanzien van vrouwen onderschrijven nemen de rol van beschermer op zich en vrouwen die deze vorm van seksisme bestendigen accepteren die rol. Glick en Fiske (1996) benadrukken daarbij dat subtiele seksisme, voornamelijk door mannen, vaak wordt ingezet om de meer openlijke (vijandige) vorm van seksisme te legitimeren. In openlijk seksisme worden vrouwen voorgesteld als incompetent, emotioneel en manipulatief (bv. *'vrouwen zeggen dat ze 'gelijkheid' willen, maar ze willen eigenlijk allerlei voordelen'*). Uiteraard kunnen seksistische houdingen ook gericht zijn naar mannen. De openlijke vorm van seksisme stelt dat mannen bewust een dominante positie in de samenleving nastreven (bv. *'mannen zullen altijd vechten om meer controle en*

macht in de samenleving te hebben dan vrouwen'). De subtiele vorm van seksisme ten aanzien van mannen én vrouwen benadrukt de complementariteit van genderrelaties (bv. *'meisjes zijn beter in huishoudelijke taken en jongens zijn beter in het maken en herstellen van dingen'*). Opdat deze complementariteit tot zijn recht kan komen dienen mannen hun traditionele genderrol te vervullen.

Jongens ondersteunen gendernormen- en verwachtingen sterker dan meisjes

Ten eerste doen er zich in de twee leeftijdsgroepen gelijkaardige genderverschillen voor. In beide leeftijdsgroepen ligt zowel de ervaren druk tot genderconformiteit vanuit zichzelf als vanuit de omgeving hoger bij jongens dan bij meisjes. Het verschil tussen jongens en meisjes is vooral voor de druk tot genderconformiteit vanuit de omgeving opvallend groot. Bij de 14- tot 25-jarigen ligt de mate waarin jongeren zichzelf als een typisch lid van hun gendergroep (gendertypering) beschouwen ook hoger bij jongens dan bij meisjes. Genderoverschrijdende gedragingen lijken voor meisjes dus meer geaccepteerd te worden dan voor jongens. Doorgaans worden deze vaststellingen verklaard aan de hand van de *devaluatietheorie*. Volgens deze theorie genieten traditionele vrouwelijke kenmerken (zorgzaamheid, empathie, het tonen van emoties...) in de samenleving niet hetzelfde aanzien als mannelijke eigenschappen (ambitie, ondernemingszin, rationaliteit...). Om statusverlies te voorkomen zouden jongens de als 'vrouwelijke' beschouwde kenmerken of gedragingen mijden én vaker tevreden zijn met de verwachtingen verbonden aan gendercategorieën. Om dezelfde reden zouden meisjes gemiddeld minder tevreden zijn te behoren tot hun gendercategorie omdat ze minder tevreden zijn over de maatschappelijke verwachtingen en waardering die daarmee gepaard gaan. De geobserveerde genderverschillen liggen in lijn met voorgaand onderzoek (Egan & Perry, 2001; Vantieghem & Van Houtte, 2015).

In het algemeen blijken, ten tweede, jongens sterker de seksistische houdingen te steunen dan meisjes. Op dat patroon zijn er twee uitzonderingen. Voor beide leeftijdsgroepen doen zich geen genderverschillen voor met betrekking tot subtiel seksisme ten aanzien van meisjes/vrouwen. Onder de 14- tot 25-jarigen vertonen meisjes ook in hogere mate openlijk seksisme ten aanzien van jongens.

Gendernormen- en verwachtingen verliezen aan steun met de leeftijd

Ten derde wijzen de data op het belang van leeftijd met betrekking tot de steun voor gendernormen en -verwachtingen. Tussen de leeftijd van 10 en 13 jaar zijn er geen significante verschillen voor de verschillende deelconcepten van een genderidentiteit en seksisme. Ontevredenheid met de eigen gendercategorie neemt wel significant toe tussen de leeftijd van 10 en 11 jaar. Daarnaast neemt subtiel seksisme ten aanzien van jongens tussen de leeftijd van 11 en 13 jaar af. Over het algemeen ligt de druk tot genderconformiteit die jongeren ervaren vanuit hun vrienden tijdens deze periode hoog. Dat is een gekend patroon (Hill & Lynch, 1983). De genderontwikkeling versnelt vanaf 10 jaar en ontwikkelt zich gedurende de hele vroege adolescentie (10 tot 13 jaar) op indringende wijze. Vanaf de vroege adolescentie hechten jongeren meer belang aan de manier waarop ze door anderen gepercipieerd worden. Vooral vrienden spelen daarbij een belangrijke rol. Het is een periode waarin jongeren zich met elkaar vergelijken en waarin een grote drang naar conformiteit bestaat. Dergelijke conformisme-drang houdt ook verband met een belangrijke transitie die jongeren in deze periode maken, nl. de overgang van basis- naar secundair onderwijs. In deze periode ontmoeten ze veel nieuwe mensen, gaan ze nieuwe vriendschappen aan en willen ze 'erbij horen'. Dat alles gebeurt in een periode waarin ook belangrijke biologische, hormonale veranderingen plaatsvinden die de emotionele huishouding van jongeren sterk beïnvloeden. De onzekerheid doet hen hunkeren naar houvast en brengt hen zo naar conformisme, ook op het vlak van gender.

Onder de 14- tot 25-jarigen doen zich opmerkelijke verschillen voor naar leeftijd. Naarmate jongeren ouder worden, daalt de gendertypering, ervaren druk tot genderconformiteit vanuit zichzelf en de omgeving, evenals alle vormen van seksisme. In de literatuur wordt vaak gesteld dat de midden en late adolescentie gekenmerkt wordt door een belangrijke verandering in de man-vrouwverhouding. Tijdens de kindertijd zijn jongens en meisjes niet (romantisch of seksueel) geïnteresseerd in elkaar. Ze brengen vooral tijd door met kinderen van hetzelfde geslacht. Meisjes en jongens mijden elkaar op speelse doch lichtjes vijandige wijze. Vanaf de midden

adolescentie groeit bij velen de wederzijdse interesse en seksuele aantrekkingskracht. Met betrekking tot de leeftijdsverschillen die in dit onderzoek worden vastgesteld is het daarnaast opmerkelijk dat voornamelijk de verschillen tussen de 14- tot 17-jarigen enerzijds en de 18- tot 25-jarigen anderzijds het grootst zijn. Vanaf het moment dat jongeren het secundair onderwijs verlaten, lijken ze ook minder gendernormen en -verwachtingen te steunen.

Het onderschrijven van gendernormen en -verwachtingen vindt niet in een sociaal vacuüm plaats

Een laatste bevinding van ons onderzoek is dat er op sommige leeftijden nauwelijks sociale verschillen zijn met betrekking tot de verschillende deelconcepten van een genderidentiteit. Onder 10- tot 13-jarigen blijkt de mate waarin men ongenoegen uit ten aanzien van genderverwachtingen- en normen (genderontevredenheid) niet te variëren naargelang de sociale positie (opleidingsniveau ouders). Ook de mate waarin 10- tot 13-jarigen druk tot genderconformiteit vanuit hun omgeving ervaren houdt geen verband met het opleidingsniveau van de ouders. Ook onder de 14- tot 25-jarigen worden wat dat betreft slechts beperkte verschillen gevonden naargelang de (gevolgde) onderwijsvorm. Jongeren die aso/kso volgen of hebben gevolgd ervaren iets minder druk tot genderconformiteit in vergelijking met jongeren die tso of bso/busso/dbso volg(d)en. Hetzelfde patroon, maar meer uitgesproken, manifesteert zich voor de druk tot genderconformiteit die jongeren zichzelf opleggen. Bij jongeren tussen de 10 en 13 jaar oud ligt deze druk significant hoger bij jongeren van wie ouders hoogstens een diploma lager onderwijs behaalden. De mate waarin jongeren tussen de 14 en 25 jaar zichzelf percipiëren als gendertypisch ligt in alle onderwijsvormen even hoog.

In tegenstelling tot de genderidentiteit, worden voor beide leeftijdsgroepen sterke en opmerkelijke verschillen gevonden in het onderschrijven van seksistische houdingen. Bij 10- tot 13-jarigen wiens ouders hoogstens een diploma lager onderwijs behaalden, zien we dat jongeren vaker seksistische houdingen aanhangen. Jongeren van wie de ouders een diploma hoger of universitair onderwijs behaalden vertonen daarentegen minder vaak seksistische houdingen. Voor jongeren tussen de 14 en 25 jaar geldt dat jongeren uit het bso/busso/dbso en tso alle vormen van seksisme vaker ondersteunen in vergelijking tot jongeren uit het aso of kso. Die bevinding bleek ook uit voorgaand onderzoek (Vandenbossche, Keppens & Spruyt, 2014; Mastari, Spruyt & Siongers, 2019). Een mogelijke verklaring voor dit patroon stelt dat de onderwijsvorm waarin jongeren les volgen of hebben gevolgd een goede indicator is om de sociale status in kaart te brengen. Jongeren die beroepsonderwijs volgen zijn zich bewust dat hun onderwijsvorm in de samenleving lager gewaardeerd wordt. Uit het TRANSBASO-onderzoek blijkt dat jongeren die deze onderwijsvormen anticiperen in de derde graad van het lager secundair onderwijs reeds futilliteitsgevoelens - dit is de verwachting dat men onafwendbaar een slechte onderwijstoekomst zal hebben - vertonen (Goosen et al., 2017). Van dergelijk ervaren stigma is geweten dat het tot een zekere rebelse houding leidt waarin men zich afzet tegen de waarden en opvattingen die binnen het onderwijs gepromoot worden (Spruyt, Van Droogenbroeck & Kavadias, 2015). Verschillende auteurs stellen inderdaad dat jongeren die zich in een minder gunstige sociale positie bevinden in de maatschappij, typische vrouwelijke en mannelijke kenmerken sterker benadrukken als compensatie voor een ervaren tekort aan maatschappelijk aanzien (Becker & Wright, 2011). Bovendien is het aanbod binnen het bso, buso, dbso en tso sterk genderstereotiep, wat bepaalde genderattitudes zoals seksisme nog meer kan versterken.

Besluit

De resultaten van dit onderzoek tonen dat de steun voor gendernormen bij Vlaamse jongeren varieert naar drie sociale kenmerken: het geslacht, de leeftijd en de sociale positie.

Samenvattend suggereren de resultaten dat de samenleving een veel rigider normatief kader hanteert voor jongens dan voor meisjes. Over het algemeen worden vooral voor jongens genderoverschrijdend gedrag, voorkeuren of smaken die typisch zijn voor het andere geslacht als vreemd beschouwd. Daarenboven leggen jongens zich deze druk tot genderconformiteit ook in grote mate zelf op en lijken ze zich in sterke mate te verzetten tegen vrouwelijke kenmerken. Bovendien is dit vooral het geval voor jongens uit het tso, bso, dbso en

buso. Jongens die het gevoel krijgen dat hun 'mannelijkheid' in vraag wordt gesteld kunnen in extreme gevallen deze mannelijkheid opeisen door een rebelse houding aan te nemen, zich agressief op te stellen en zelfs seksueel intimiderend gedrag te vertonen (i.e. 'toxische mannelijkheid'). Binnen de schoolomgeving dienen zowel leerkrachten als leerlingen erop gewezen te worden wanneer ze pestgedrag vertonen, seksistische opmerkingen of grapjes maken en wanneer er wordt neergekeken op een atypische genderidentiteit.

Gendernormen hebben ook een grote invloed op de zelfevaluatie van jongens en meisjes omtrent bepaalde vaardigheden. In de literatuur wordt dit geïdentificeerd met 'self-efficacy beliefs': het geloof en vertrouwen in zichzelf dat men bepaalde vaardigheden heeft. Concreet kunnen gendernormen meisjes doen geloven dat ze niet goed kunnen zijn in typische 'jongensactiviteiten' (bv. voetbal) of 'jongensvakken' (bv. wiskunde). Hetzelfde geldt voor jongens. Zowel jongen als meisjes moeten leren dat vaardigheden niet gebonden zijn aan geslacht of gender. Dergelijke 'self-efficacy beliefs' zijn namelijk nefast voor de ontwikkeling van vaardigheden tijdens de adolescentie. Bovendien toont dit onderzoek dat de steun voor gendernormen en de druk tot genderconformiteit pas afnemen wanneer jongeren de secundaire school verlaten. Daarom is binnen de schoolomgeving een belangrijke rol weggelegd om aan de slag te gaan met genderstereotypen.

Gendernormen- en verwachtingen hebben de kracht om gedragingen, interesses en keuzes van jongeren te beïnvloeden. Onderwijspersoneel dient er niet alleen op toe te zien geen verschillende normen of verwachtingen op te stellen voor jongens en meisjes binnen de klas (bijvoorbeeld: van meisjes verwachten dat ze netter, stipter... zijn dan jongens). Met name studietrajectbegeleiders en CLB-medewerkers dienen er op toe te zien dat jongeren hun keuzes niet louter maken op basis van gendernormen- en verwachtingen die ze zichzelf opleggen én die anderen hen opleggen. Dit onderzoek leert ons dat vrienden hierin een belangrijke rol spelen. Daarnaast kunnen ook ouders gendergebonden verwachtingen hanteren voor hun kinderen. Leerkrachten kunnen ouders hierop in de mate van het mogelijke wijzen tijdens oudercontactmomenten. Bij dat alles dient men te onthouden dat jongens en meisjes uiteraard het recht hebben om gendertypische keuzes te maken. De opvattingen die in dit onderzoek bestudeerd werden, verwijzen immers allemaal naar identiteitsaspecten van jongeren. Jongeren hebben daarnaast ook het recht hun interesses en voorkeuren te ontwikkelen los van gendernormen. Een onderdeel van het ontwikkelingsproces tijdens de adolescentie is het aanleren van een kritische houding. Daarom is het in vraag stellen van gendernormen en -verwachtingen die net tijdens deze periode triomferen essentieel.

Verder toont dit onderzoek dat jongeren uit het bso/dbso/buso en tso zichzelf meer druk opleggen tot genderconformiteit en in grotere mate seksistische houdingen ondersteunen in vergelijking met jongeren uit het aso en kso. Zoals eerder aangegeven zijn jongeren die technisch en beroepsonderwijs volgen zich bewust van de lagere waardering die ze krijgen vanuit de bredere samenleving. Een mogelijke reactie hierop is het aannemen van een rebelse houding, waaronder seksisme. Het wegnemen van deze stigmatisering is een project van lange adem waarvoor de gehele samenleving verantwoordelijk is. Het verschil tussen de onderwijsvormen heeft echter mogelijk ook te maken met de manier waarop het beroeps- en technisch secundair onderwijs georganiseerd zijn. Deze zijn namelijk inhoudelijk zeer gendertypisch en worden als structuur bovendien gekenmerkt door gendersegregatie (o.m. in de leerlingenpopulatie en het lerarenteam). Dit kan gendernormen en bovengenoemde 'self-efficacy beliefs' binnen dergelijke contexten in stand houden én versterken. Studierichtingen, lessen en sportactiviteiten zijn onderhevig aan bepaalde gendernormen wanneer ze als typisch 'mannelijk' of 'vrouwelijk' worden gepercipieerd. Net binnen dergelijke contexten dient aandacht te gaan naar het opsporen van gangbare gendernormen. Hoewel deze dynamieken zich over alle onderwijsvormen en studierichtingen heen voordoen, lijken ze uitvergroet te worden binnen het bso en tso.

Jongeren hebben het recht om hun volle potentieel te ontwikkelen. Dat lukt alleen wanneer men collectief én actief gendernormen opspoort, aanduidt en onderuithaalt.

Deze tekst is gebaseerd op: Mastari, L. N., Spruyt, B., & Siongers, J. (2019). Genderidentiteit en genderattitudes bij Vlaamse jongeren. In L. Bradt, S. Pleysier, J. Put, J. Siongers, & B. Spruyt (Eds.), *Jongeren in cijfers en letters.: Bevindingen uit de JOP-monitor 4, de JOP-kindmonitor en de JOP-school-monitor 2* (pp. 251-273). Leuven: Acco.

Literatuurlijst

- Egan, S. K., & Perry, D. G. (2001). Gender identity: A multidimensional analysis with implications for psychosocial adjustment. *Developmental Psychology*, 37(4), 451–463.
- Glick, P. & Fiske, S. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491–512.
- Goosen, K., Boone, S., Dehertogh, B., Kavadias, D., Mahieu, P., Van Avermaet, P., Vanhoof, J., Van Houtte, M. & Van Kerckhove, C. (2017), Is dat iets voor mij, juf? Leerlingen versterken in het keuzeproces van basis naar secundair. Leuven: LannooCampus.
- Hill, J. P., & Lynch, M. E. (1983). The intensification of gender-related role expectations during early adolescence. In J. Brooks-Gunn, & A. C. Petersen (Eds.), *Girls at puberty* (pp. 201– 228). New York: Plenum.
- Jackman, M.R. (1994) *The Velvet Glove: Paternalism and Conflict in Gender, Class, and Race Relations*. California, CA: University of California Press.
- Mastari, L. N., Spruyt, B., & Siongers, J. (2019). Benevolent and Hostile Sexism in Social Spheres: The Impact of Parents, School and Romance on Belgian Adolescents' Sexist Attitudes. *Frontiers in Sociology*, 4(47), 1–13.
- Spruyt, B., Kavadias, D. & Van Droogenbroeck, F. (2015) 'Educational tracking and sense of futility: a matter of stigma consciousness?'. *Oxford Review of Education*, 41(6), 747- 765.
- Vandenbossche, L., G. Keppens & B. Spruyt (2014): Seksisme bij jongeren in Vlaanderen. Verschillen in seksistische attitudes naargelang geslacht, leeftijd en onderwijsvorm. In: Spruyt, B. & Siongers J. (eds.), *Gender(en). Over de culturele constructie en deconstructie van gender bij Vlaamse jongeren*, Leuven: Acco: 237-260.
- Vantiegheem, W., & Van Houtte, M. (2015). Are girls more resilient to gender-conformity pressure? The association between gender-conformity pressure and academic self-efficacy. *Sex Roles*, 73(1-2), 1-15.